

**«Orgelkunsten forplikter» – kulturellt som
forpliktende praksis og et sosiologisk
legitimeringsproblem**

**Wilhelm Sollie,
Kirkelig utdanningscenter i nord –
VID vitenskapelige høyskole, campus Tromsø**

Wilhelm Sollie

*Introduktion af Passacaglia
for orgel
Komponert av
Arild Sandvold.*

**Sjælelig spenning
og universell
orgelkunst**

Arild Sandvolds
interpretasjonestetikk i
lys av Karl Straubes
fortolkningsfilosofi

Adagio con espressione
2. M. 101

Norges
musikkhøgskole
Norwegian Academy
of Music

NMH-publikasjoner
2027

«Orgelmusikkens kunst er som ingen annen egnet til å åpne himmelen for oss mennesker» (Angela Merkel, tidligere forbundskansler i Tyskland)

Hvorfor dette foredraget?

- Springer ut av kjærlighet til kirken, gudstjenesten og kirkemusikken
- Et forsøk på å finne et tydeligere språk for hvorfor orgelkunsten betyr så mye
- Orgelkunsten må forstås som levende, meningsbærende og forpliktende praksis

Forskning på kirkemusikerrollen

Kyrkjemusikkdiskursen

Musikklivet i Den norske kyrkja som diskursiv praksis

Sigbjørn Apeland

Avhandling for graden doctor artium (dr.art.)
ved Universitetet i Bergen

29 april 2005

Solveig Christensen

Kirkemusiker – kall og profesjon

*Om nyutdannede kirkemusikerens
profesjonelle livsbetingelser*

Norges
musikkhøgskole
Norwegian Academy
of Music

NMH-publikasjoner
2013:3

Hovedproblem: *Fra kulturarv til legitimeringsproblem*

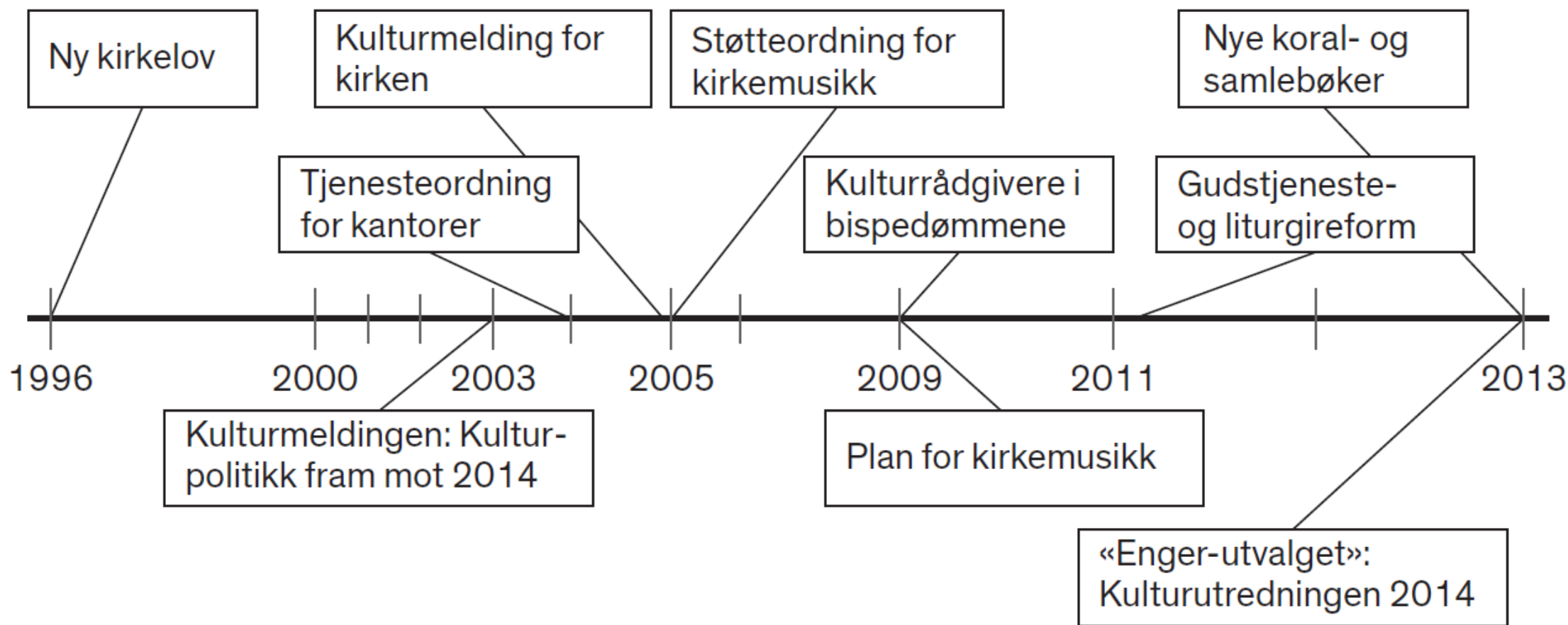
- Det er ikke nok å omtale orgelkunsten som kulturarv
- I kirkelig sammenheng må den legitimeres som levende praksis
- Når det ikke skjer, oppstår et legitimeringsproblem
- Dette rammer:
 - musikken
 - profesjonsforståelsen
 - arbeidsvilkårene
 - rekrutteringen
 - Hva forplikter denne arven kirken til *her og nå?*

Hovedtese

- 1. Orgelkunsten er en del av den vestlige kirkes kulturarv, men denne kulturarven kan bare bevares gjennom utøvelse.
- 2. Den levende utøvelsen av orgelkunsten reiser et sosiologisk legitimeringsproblem, fordi kirkemusikkens betydning kan beskrives høyere enn den faktisk institusjonelt løftes frem.
- 3. Rekrutteringskrisen kan forstås som et symptom på en dypere uklarhet om hva kirken vil med kirkemusikken, orgelet og kirkemusikerens kompetanse.

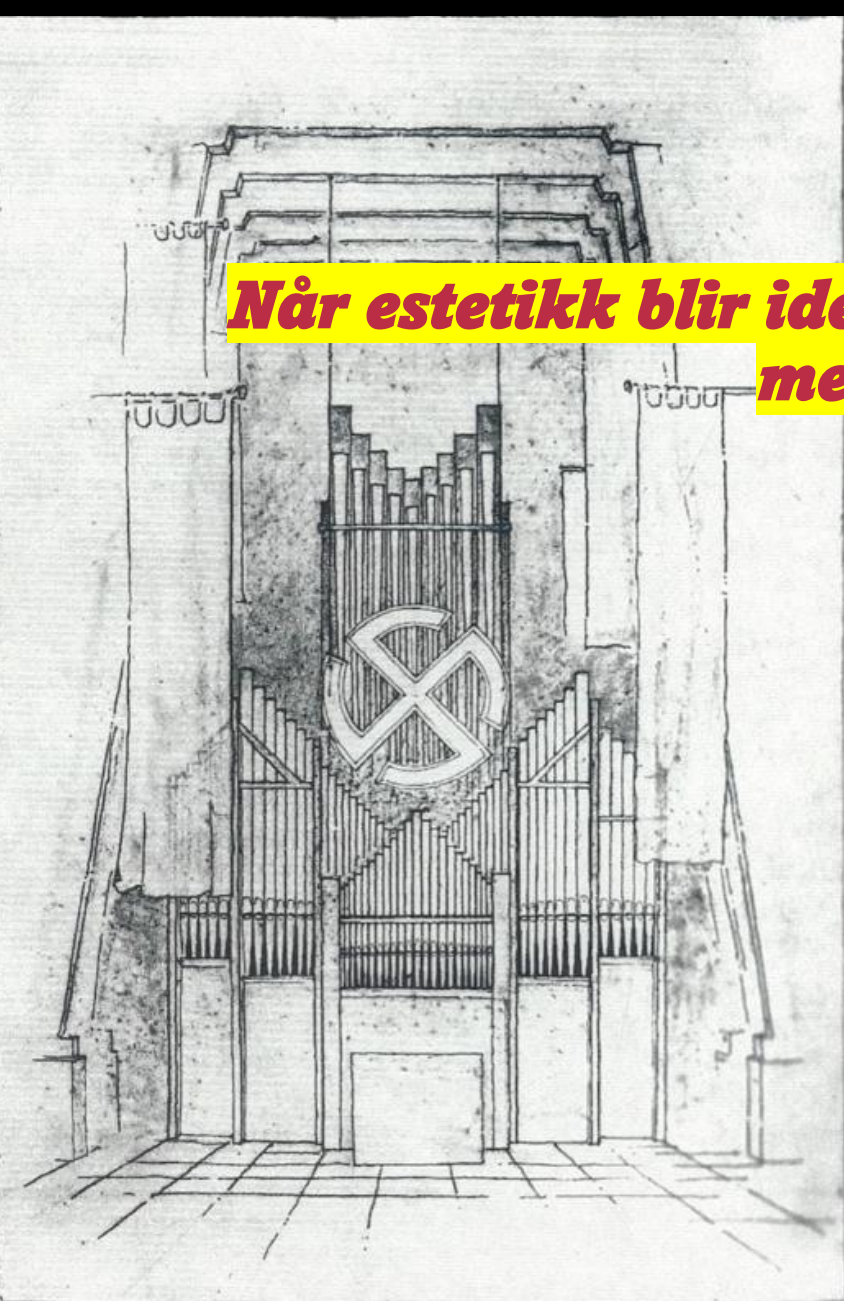

Orgelet som kulturform

- Orgelet er et kulturhistorisk knutepunkt, og er et speilbilde av et samfunns skiftende idealer, der estetiske, sosiologiske og teologiske strømninger kommer til uttrykk.
 - Forbinder:
 - arkitektur
 - håndverk
 - teknikk
 - klang
 - komposisjon og improvisasjon
 - liturgi
 - sosialhistorie
- en tolkningsnøkkel til kirkelig og kulturell

Når estetikk blir ideologi – krise, konformitet og kulturkamp i mellomkrigstidens Tyskland

«Orgelbevegelsen» som kulturelt fenomen

- «Orgelbevegelse»: en reaksjon på den romantiske orgelstilen.
- Søkte en fornyelse av orgelmusikken gjennom tilbakevending til eldre idealer, ofte med vekt på tysk barokkmusikk som en «urgermansk estetisk kraft».
- En ny generasjon organister bidro til å forme en fortolkningstradisjon der subjektivitet ble sett på som en trussel mot den «objektive» og «autentiske» musikken.
- «Renhetsestetikk», som kunne kobles til større politiske og ideologiske strømninger i Tyskland på 1920-40-tallet.

Orgelbevegelsen som ideologi - *Erklärung zur Kirchenmusik* 1933

- «Vi er forpliktet til den fellesskapsbundne kraft i all kirkemusikk, slik vi opplevde den særlig i musikken til vår protestantiske kirke fra Luther via Schütz til Bach og på denne tidens mesterorgler. Vår [orgel]bevegelse oppstod ikke minst i kampen mot liberalismens og individualismens nedbrytende krefter. Vi avviser at vårt folk blir presentert for en borgerlig, liberal kunst som kirkemusikk som ikke er avfødt av fellesskapet. En tuktløs, selvnyttende musikk som ikke løfter individet utover seg selv i fellesskapet, har ingen tilhørighet i kirken og har heller ingenting til felles med Ungt Tysklands kunstneriske vilje. Vi bekjenner folkegrunnlaget for all kirkemusikk. Vi avviser det faktum at en ikke-forankret, kosmopolitisk kunst blir presentert for vårt folk som tysk protestantisk kirkemusikk»
(mai 1933).

Straube: «Erhalten wir das Erbgut dieser hohen Kunst lebendig, daß sie bildende Kraft in dem Leben unseres Volkes wird, so schützen wir unser nationales Wesen und erhalten der Menschheit in unangetasteter Reinheit eines ihrer kostbarsten Güter: die große deutsche Musik»

[«Bevarer vi arven fra denne høye kunsten [tysk kirkemusikk] levende, slik at den blir en formende kraft i vårt folks liv, beskytter vi vår nasjonale egenart og bevarer for menneskeheten et av dens mest dyrebare skatter i uberørt renhet: den store tyske musikken»].

Straube uttrykker her en nasjonalistisk kunstoppfatning. Han mener at den «store tyske musikken» er en høytstående kunstform som har en dypere verdi, ikke bare for det tyske folk, men også for menneskeheten generelt. Essensielt mener han at musikk har en formende kraft på det tyske folks liv og kultur, og ved å bevare den, beskytter man den nasjonale identiteten. Musikkens renhet og betydning sees som en kulturell skatt, og det understrekes at den må holdes urørt for å beskytte både den nasjonale egenarten og menneskehetens tilgang til denne verdifulle arven.

Orgelet i kulturkampen

- Orgelbevegelsen fordømte 1800-tallets orgler og orgelmusikk som romantisk, virtuos og usann.

«Moderne orgelbygging har skapt et fortreffelig uttrykksmiddel for vår tids rastløshet, overfladiskhet, hverdagslighet og virtuositet. Men den har like mye syndet mot ånden, mot evighetsverdiene og mot enkelheten i verkene til de uforlignelige store mesterne» (Jahnn 1922, s. 47-48).

Orgelet i kulturkampen

- Feilslåtte modernistiske utviklingstendenser.
- Albert Schweitzer: la skylden på industrialisering, teknologifetisjisme og kapitalisme.
- Det romantiske orgelet ble fordømt, og den barokke, terrasse-dynamiske orgeltypen ble idealet.
- Ikke kun en utvikling innen orgelbygging, men også en bevegelse innen interpretasjon og utøvelse av orgelmusikk – altså kan man snakke om en orgel*spill*bevegelse.

Orgelbevegelsens ideologiske kjennetegn og nasjonalsosialismens idéhistoriske røtter – en renhetestetikk?

VID

- «Gjenoppliver av gammel tonekunst», «urgermansk kraft», «autentisk».
- Bach 1905: «sunnhet», «ungdomskilde».
- Romantikkens karakteristikk var uforenelige med orgelets sanne karakter. Det *moderne* orgel som tegn på «forfall»: Etter Schweitzers vurdering var det estetiske konseptet omkring det *moderne* tyske orgel et resultat av feilslåtte modernistiske utviklingstendenser, og legger skylden på industrialisering, teknologifetisjisme og kapitalisme.
- Levendegjøre musikkens potensial for sannhetserkjennelse.
- Olaf Platou: renhet, «parfymerte saker».
- Søkte forbilder i barokk orgelbygging.
- Jahnn om Straubes fremføring i 1921: «reneste orgelopplevelse».
- «Ekspresjonismens overdrevne individualisme».
- *Avsjeling* av det performative interpretasjonsakten.
- «Mot det følsomme, overfladiske, virtuose» → sentimentalt. Kopler, *Walze*, svell, frikombinasjoner og all klangsensualitet ble langt på vei oppfattet som sentimentalitet.
- Beskytte lytteren og utøveren mot subjektivitet og emosjonalitet
- «Interpretens skapende kraft bør renses for å trenge inn i kunstverkets metafysiske kjerne og religiøse oppgave med å løfte mennesket opp i det evige, guddommelige rike foredle det til en krystallinsk renhet»
- En orgelmensur er en levende organisme som adlyder musikalske og klanglige lover.
- Ideologisk naturbegrep: Visjonen fremstilles som en asketisk, nesten munkelignende sinnsrenhet.
- «Det høye vindtrykket [i det moderne orgel] driver det åndelige ut av ham».
- Straube mente at verdens nasjoner stod i direkte motsetning til de immaterielle sannheter i den tyske kulturtradisjonen.
- Gurlitt: «Det åndelige forfallet, forflatningen og sjelløsheten i vår musikkdyrking, er et resultat av en afroamerikansk jazzifisering».
- Straube: «Ikke materialisme og teknologi, men ånd og menneskelighet».
- Jörg Fischer: «avvisningen av følelser peker indirekte på militarisering og krigserfaring, hvor det alltid handler om underordning og eliminering av individuelle følelser».

Forpliktelse

«Kirkerådet har i sitt Kirkemøte-dokument *Handlingsplan rekruttering* (KM 105/21) stadfestet sitt koordinerings- og handlingsansvar for rekruttering til kirkelige stillinger. Dette ansvaret, som kirken har forpliktet seg på, må konkretiseres nærmere: hvilken type handlinger og tiltak skal igangsettes for å imøtekomme kirkemusikerbehovet. Erfaringer fra ansatte i fellestrådsstrukturen viser at vedtak og planer igangsatt av Kirkemøtet ofte blir til lite (eller ingen) konkret handling «på golvet» så lenge det ikke følger midler. Man lar gjerne ting skure og gå, for man skal helst ikke tyne en allerede belastet fellestrådsøkonomi» (rekrutteringsmanifest 2023).

Vitenskapelige
Høgskole

Hva har skapt den norske organisttype?

Bestemmelser, dokumenter og liturgiske bøker

1) Musica Sacra's formålsparagrafer	1952-
2) Retningslinjer for høymessens utforming	1957
3) Uttalelse fra orgelbyggerkonferanse	1964
4) Kirkemusikalske Råd	1975/1984
5) Lov om organister	1967-1997
6) Bispedømmerådets tilsettingsbrev	1967-1997
7) Normalinstruks for organister	1969
8) Prøveordning for høymessen	1969-1971
9) Salmer 1973	1973-1985
10) Norges musikkhøgskole	1973-
11) Kirkemusikkens funksjon i gudstjenesten	1974
12) Tjenesteordning for organister	1975-1995
13) Ny høymesse	1977-2011
14) Kirkemusikktjenesten	1983
15) Norsk Salmebok/Koralbok	1985-
16) Norsk Kantoribok	1990-
17) Gudstjenestebok for Den norske kirke	1992-
18) Vigsling til fast kirkelig tjeneste	1992
19) Kirkemusikalske utfordringer	1993
20) Tjenesteordning for kantorer	1995/1996/2004
21) Salmer 1997	1997-
22) Vigsling av kantor	1998-
23) Retningslinjer for kantorens gudstjenestelige funksjoner	1999-2004
24) Tjenesteordning for kantor	2004-
25) Plan for kirkemusikk	2008-
26) Liturgireformen	2011-
27) Liturgisk Musikk	2011-

Sjangerpluralisme og det kirkelige

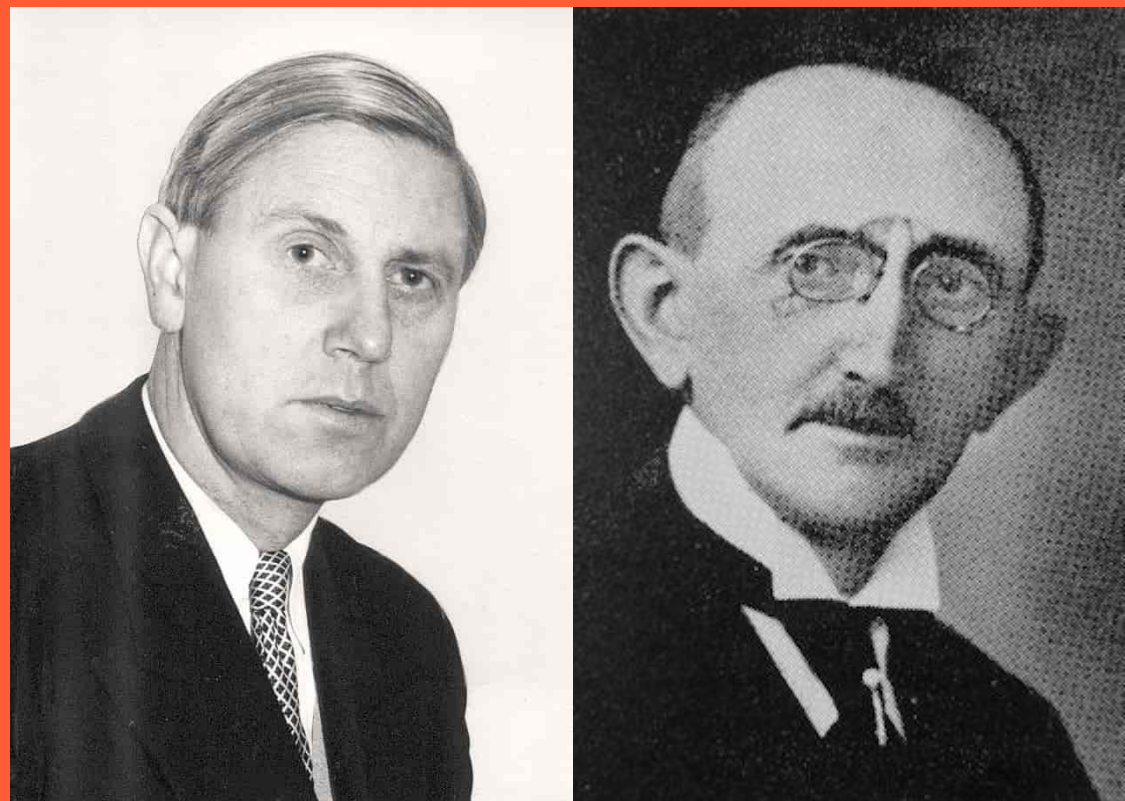
- Finnes det kirkelige musikkformer?
- Er det noe i et musikalsk budskap som kan erfares som «kirkelig» eller «hellig»?
- Hva gjør sjangerpluralismen med kirkemusikerens faglige identitet?
- Kirken slipper ikke unna spørsmålet om hvilke uttrykk som faktisk er meningsbærende i gudstjenestens helhet

Musica sacra

- Finnes det hellige uttrykksformer – særskilte musikalske formspråk som «løfter våre hjerter»?
- Rolf Karlsen / Per Steenberg
- Kriteriet var at musikken skulle være «kirkelig», «ren» og «hellig» i uttrykket. Dette ville man oppnå ved å bygge på en historisk komposisjonslære som for det meste gikk ut på å iscenesette nærmere angitte formtyper (f.eks. motetten).
- Å skape musikk med et sakralt uttrykk forutsatte at man forholdt seg til dette *regelverket*, og sette det personlige til side. Idealet var at et autentisk sakralmusikalsk uttrykk skulle ha en karakter som hevet seg over det private og subjektive.

Thomas Laub (1852-1927) (dansk
kirkemusiker og komponist):

Kirkesangen som en bærer av ord

- *Den «rene» kirkestil*
- *Gregorianske sangen, renessanseepokens
vokalpolyfone korsatser*
- *«Kirkesangen, den ægte, bæreren af
menighedens tale ved gudstjenesten, er og må
være en enhed, en helhed, en
sammenhængende strøm, den samme fra
første ferd af og gennem det lange løb». «Og
vil man lære at skelne her, er det kun én vej at
gå ad, – den historiske».*

Christian Sindings bisettelse. Tale av David Monrad Johansen,
NRK radio, 10. desember 1941

«Nei, der er en annen sannhet, den er av åndelig art, den er som en refleks av selve det *gudommeliges* vesen, men den kan menneskene bare nærme seg gjennom symboler.

Kunsten er et slikt symbol, og av de ulike arter er kanskje musikken den som klarest gjenspeiler de intimeste, helligste åpenbaringer, fordi den samtidig er den åndeligste og den mest lovbundne.

Christian Sindings bisettelse. Tale av David Monrad Johansen, NRK radio, 10. desember 1941

Beethoven sa om musikk, at den er høiere åpenbaring enn all visdom og filosofi. Den er lovmessig og mysteriøs samtidig. Vi kan nok studere den, granske den, prøve å trenge inn til dens minste detaljer, men til vår forbauselse merker vi at der alltid er krefter bakenfor, alltid krefter dypere inn som vi forgjeves griper etter. Og slik må det være. Nettopp dette er det som vekker oss, som fører oss inn til den kunstneriske skapelsesprosess, så vi får et innblikk i de hemmelighetsfulle krefter som kommer til uttrykk gjennom det vi kaller et geni. Og når vi gjennom et kunstverk kan komme i en merkelig henrykkelsestilstand, føle en selvforglemmende betatthet, så skyldes det at vi, om bare for et øieblikk, oplever den dyrebare forvissning at også vi eier en guddomsfunke i vårt indre, også vi tilhører en åndens verden, som vi er knyttet til med sterkere eller svakere bånd. Derfor er kunsten materialismens farligste motstander, dens betvinger og beseirer. Ja, så sterk kan dens makt være, at vi har følelsen av at den overvinner død og grav og forgjengelighet. Den viser inn i til en åndens verden uten hvilken tilværelsen ikke alene i dypere forstand blir grå og fattig, men også meningsløs.

Christian Sindings bisettelse. Tale av David Monrad Johansen,
NRK radio, 10. desember 1941

De mennesker som vil vie sitt liv til kunsten, som vil forvalte disse dyrebare symboler, de må være i besiddelse av særskilte egenskaper og de må føre en stadig kamp. For det er med sannheten som med friheten, vi får den ikke som gave, den må tilkjempes – og stadig påny. Men om en kunstner eier alle de egenskaper, alle de evner som forlanges, om man oppfyller alle krav uten det *ene*, så vil hans arbeide allikevel være forgjeves, og dette ene er: '*å være i sannhet*', – det vil si, å være tro mot det innerste og det beste i sitt eget vesen, å være tro mot det som står for en som en dyrt tilkjempet, hellig overbevisning.»

David Monrad Johansens minnetale til Christian Sinding. Christian Sindings bisettelse, NRK radio, 10. desember 1941. (Se også Kortsen 1979, s. 66-67.)

Orgelet som hovedinstrument

- «Pipeorgelet er kirkens tradisjonelle hovedinstrument»
- Det skal understøtte:
 - tilbedelse
 - forkynnelse
 - sang
- Det har også selvstendige musikalske funksjoner

«Legitimeringsproblemet»

- Kirkemusikeren forventes å levere:
 - kvalitet
 - bredde
 - liturgisk helhet
 - fleksibilitet
 - samarbeid
 - korarbeid
 - undervisning
 - rekruttering
- Samtidig kan mandat, status og sosial plassering være uklare
- Resultat: normativt oppvurdert, men institusjonelt svakt forankret – «notorisk underutviklet»

Profesjon og «praksissorg»

- Profesjonen beskrives gjennom sprikende roller:
 - «gudstjenestemusikeren»
 - «tusenkunstneren»
 - «jukeboxen»
 - «håndverkeren»
- Mange opplever å bli redusert til bestillingsutfører
- «Praksissorg» oppstår når:
 - kvalitet må kompromitteres
 - kompetansen ikke brukes
 - forventningene er uklare
- Dette er et systemisk problem

Kantorens mandat

- «Kantoren leder menighetens kirkemusikalske arbeid»
- «Kantoren skal forvalte og levendegjøre tradisjonelle og nye verdier»
- Dette er ikke en «profesjonsdrøm». Det er en fullmakt kirken selv har gitt
- Når denne ikke anerkjennes lokalt, svekkes profesjonen

Historisk identitet – nåtidig erosjon

- Kirkemusikeridentiteten i Norge er bygd opp gjennom profesjonalisering
- Fra «kommunal spillemann» til «kirkelig tjenesteperson»
- I dag ser vi risiko for:
 - deprofesjonalisering
 - funksjonsglidning
 - organisatorisk uklarhet

Rekrutteringskrisen som legitimeringssymptom

- Rekruttering er ikke kun et tiltaksproblem
- Det grunnleggende spørsmålet er: Hva rekrutterer vi til?
- «Rekrutteringsmanifest»
- Den norske kirke har behov for om lag 900 kirkemusikere, en tredjedel vil ha nådd pensjonsalder innen 2030.
- Unge spør etter:
 - formål
 - identitet
 - handlingsrom

A screenshot of a news article from VID. The article title is "Kan pizza og papirfly stoppe orgelkrisen?". The subtitle is "Orgelklubber gjør et smalt instrument til sosial møteplass. Organistene roser satsingen, men etterlyser flere tiltak." The article is dated 12.03.2026 and was updated on the same date. The author is Even Finsrud. The article text starts with "- I mange byer finnes det såkalte orgelklubber. Det er en flott ting som har blomstret opp i de siste årene, sier organist i Stavanger konserthus, Nils Henrik Asheim. Han er aktuell under årets Oslo Internasjonale Kirkemusikkfestival med sitt mangeårige konsept, «Orgelnatt»." There is a sidebar on the right with the heading "ORGELKLUBBER" and some text about social meeting places for children and organists.

Kontekst_ AKTUELT JOBBNYTT Q SØ

Kan pizza og papirfly stoppe orgelkrisen?

Orgelklubber gjør et smalt instrument til sosial møteplass. Organistene roser satsingen, men etterlyser flere tiltak.

12.03.2026 | OPPDATERT 12.03.2026 EVEN FINSRUD

- I mange byer finnes det såkalte orgelklubber. Det er en flott ting som har blomstret opp i de siste årene, sier organist i Stavanger konserthus, Nils Henrik Asheim. Han er aktuell under årets *Oslo Internasjonale Kirkemusikkfestival* med sitt mangeårige konsept, «Orgelnatt».

ORGELKLUBBER

Sosial møteplass for barn c
som ønsker å spille orgel.

Ofte forankret lokalt via my
Innstillinger fo

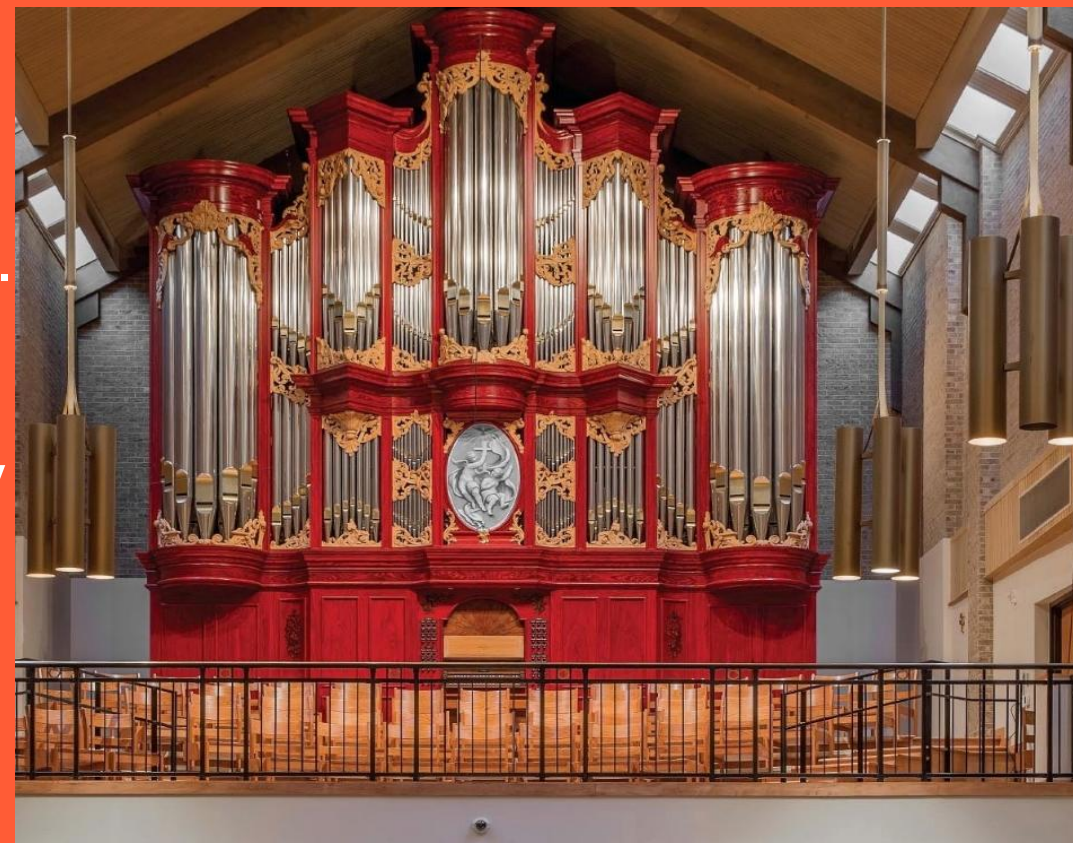
Stillingsannonsene taler uklart

- Helene Horsfjords analyse av stillingsannonser (2017)
- Bare 36 prosent av annonsene sier uttrykkelig at stillingen innebærer ledelse av det kirkemusikalske arbeidet, og nesten ingen spesifiserer denne lederfunksjonen nærmere. Samtidig nevnes barn og unge i 80 prosent av annonsene, korledelse i over 60 prosent, og musikalsk bredde i nær 45 prosent.
- Annonsene blir dermed en del av legitimeringsproblemet

Hva innebærer det å legitimere orgelkunsten i en kirke i endring som en meningsbærende, relevant og framtidsrettet del av kirkens liv?

- 1. Å legitimere orgelkunsten er å tydeliggjøre profesjonsmandatet.
- 2. Å legitimere orgelkunsten er å anerkjenne at kvalitet og relevans ikke står mot hverandre.
- 3. Å legitimere orgelkunsten er å gi institusjonell ryggdekning.
- 4. Å legitimere orgelkunsten er å gi rom for arv og nyformulering.

Profesjonsforståelsen

- Hva er kirkemusikeren?
 - Forvalter av en levende kulturarv
 - Liturgisk lagspiller og fortolker
 - Kunstnerisk leder i gudstjenestens helhet
 - Pedagog og tradisjonsbærer
 - Profesjonsutøver med kirkelig fullmakt
 - Medansvarlig for at menighetens lovsang kan klinge

Avslutning

- Orgelkunsten er ikke bare kulturarv, men levende praksis
- Den forplikter historisk, praktisk og institusjonelt
- Problemet er ikke bare rekruttering
- Problemet er legitimering
- Spørsmålet er derfor:
 - Hva vil kirken med denne kunsten?
 - Hva vil kirken med denne kompetansen?
 - Hva slags kirke blir vi hvis orgelkunsten marginaliseres?

